

Бонитет клијената и спорни пласмани банке

Client's solvency and disputed loan placements

Антонијевић Тамара*

Универзитет у Новом Саду, Економски факултет у Суботици

Витомир Јелена**

Универзитет у Новом Саду, Економски факултет у Суботици

Сажетак: Бонитет представља кредитну способност банке и њену ликвидност у измирењу обавеза, односно отплати кредита. Фактори бонитета клијената банке могу се представити преко: карактера, капацитета, капитала и услова из окружења. Стандардима Базела II дефинисани су принципи интерног рејтинга клијената банке. Интерни рејтинг клијената одређује сам менаџмент банке. Применом ИРБ модела квантифицирају се кључне карактеристике бонитета дужника банке. Интерни систем рејтинга клијената банке треба да представља интегрални процес управљања кредитним ризиком банке.

Рејтинг скала банке дефинисана је у категорије: ниског ризика, идентификованог ризика, повишеног ризика, високог ризика и подкатегије које се крећу од веома доброг, доброг, задовољавајућег, испод стандарда, сумњивог и лошег рејтинга. У банкарској пракси су присутне четири врсте интерног рејтинга: (1) чист рејтинг, (2) комбиновани рејтинг, (3) кориговани рејтинг, (4) вишеструки рејтинг.

Управљање "проблематичним" кредитима сврстава се у категорије ризичности од "А" (добре активе) до "Е" (губитка банке). Клијент менаџер треба посебно да обрати пажњу на (1) однос корисника кредита и банке, (2) однос корисника кредита и других његових пословних партнера, (3) стручност менаџмента корисника кредита, (4) финансијске извештаје корисника кредита и сл. Посебно место у управљању "проблематичним" кредитима припада правној служби банке (ради обезбеђења адекватност колатерала у корист банке).

Кључне речи: банка, кредит, бонитет.

Abstract: Solvency represents creditworthiness of a bank and its ability to meet its financial obligations i.e. loan repayments. Solvency factors of the bank's clients can be represented through: character, capacity, capital, and environmental conditions. Basel II standards define the principles of internal rating of the bank's clients. Internal rating of clients is determined by the bank's management. IRB model is used to quantify key features of creditworthiness of the bank's debtors. The internal rating system of the bank's clients should be an integral part of the bank's credit risk management.

Bank's rating scale is divided into categories: low risk, identified risk, high risk, high risk and sub-categories which range from very good, good, satisfactory, substandard, doubtful and bad ratings. In banking practice, there are three types of internal rating: (1) clean rating, (2) combined rating, (3) adjusted rating, and (4) multiple rating. Problem loans management is classified into risk categories from "A" (good assets) to "E" (bank loss). Client manager should pay particular attention to (1) the ratio of the borrower and the bank, (2) the ratio of the borrower and his other business partners, (3) the expertise of the borrower's management, (4) the borrower's financial statements and the like. A special place in problem loans management belongs to the legal department of the bank (to ensure the adequacy of the collateral for the bank).

Keywords: bank, credit, solvency.

* ✉ tamara024@suonline.net

** ✉ jelena.vitomir@ef.uns.ac.rs

1. Увод

Реч бонитет потиче од латинске речи "bonitas" што значи: платну способност и сигурност одређеног потраживања. Менаџмент банке може посматрати бонитет у ужем и ширем смислу речи. У ужем смислу речи бонитет представља кредитну способност и ликвидност у измирењу обавеза, односно отплати кредита. У ширем смислу речи бонитет представља финансијску, организациону, маркетиншку и кадровску способност клијената банке. Код оцене бонитета клијената основу финансијске анализе треба да чине финансијски извештаји као што су: биланс стања, биланс успеха, биланс токова готовине. Задатак сваке финансијске анализе треба да укаже реално стање у коме се налази дотични клијент са свим предностима и недостацима у пословању. Задатак финансијске анализе је да предвиди будућа кретања клијената банке у његовом пословању. *Финансијска анализа* обично даје одговоре на следећа отворена питања (Вуњак Н., Турчић У., Ковачевић Љ., 2011, стр.231):

1. какву има тренутну ликвидност тражилац дугорочног кредита,
2. какву има профитабилност тражилац дугорочног кредита,
3. какав принос на капитал и имовину има тражилац дугорочног кредита,
4. колико се у процесу инвестирања користе туђи извори финансирања,
5. какву финансијску стабилност има тражилац дугорочног кредита.

Полазећи од анализе података клијената банке, могуће је бонитет оценити као:

1. позитиван бонитет при чему је принос позитиван и већи од просека привредне гране или делатности у којој послује клијент,
2. задовољавајући бонитет при чему је принос позитиван и приближно исти просеку привредне гране или делатности у којој послује клијент,
3. незадовољавајући бонитет при чему је принос негативан и испод просека привредне гране или делатности у којој послује клијент.

Преко финансијске анализе утврђује се функционални однос између билансних позиција, односно активе и пасиве, прихода и расхода и кретања новчаних средстава. За менаџмент банке је карактеристично да се поистовећује бонитет клијента и ликвидност банке, што није у свим случајевима исправно. Могуће је да клијент може у једном временском периоду бити неликвидан, али то не значи да има незадовољавајући бонитет. Оваква карактеристика је присутна из разлога што бонитет обухвата поред ликвидности и профитабилност, покривеност дугова, задуженост и друге пословне активности клијента тражиоца кредита.

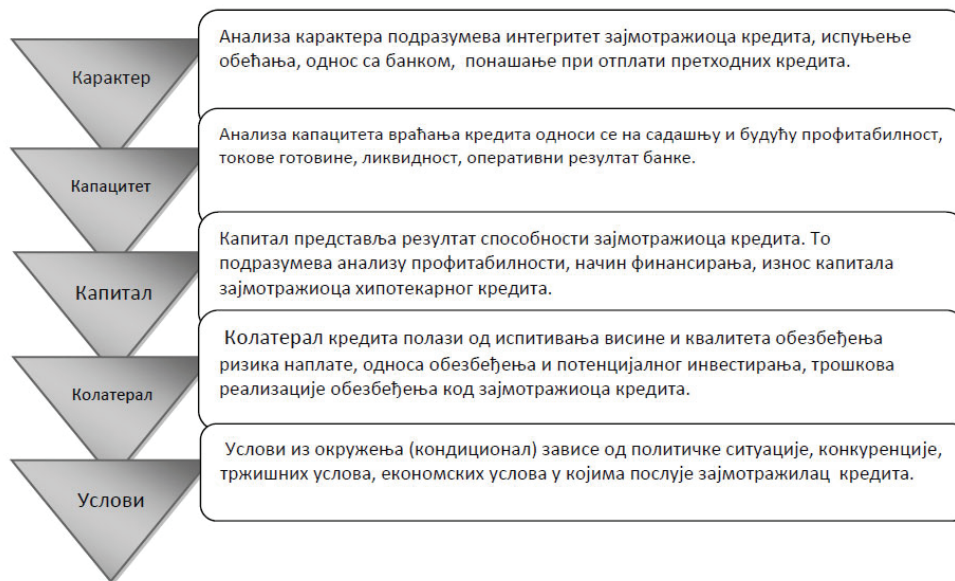
При одобравању кредита, менаџмент банке врши *анализу пет фактора* кредитне способности, познате под називом 5ц анализа. Ти фактори су:

1. карактер (character), који представља карактеристике зајмотражиоца кредита у вези са његовом вољом да у року измири обавезе,
2. капацитет (capacity), који представља способност плаћања обавеза дужника кредита,
3. капитал (capital), који представља профитабилност зајмотражиоца кредита,
4. колатерал (collateral), који представља залог зајмотражиоца кредита,
5. услове (conditions) окружења у којима послује зајмотражилац кредита.

Фактори капацитета и капитала обухватају квантитативне показатеље који се односе у највећем делу на отплату доспелог кредита и камате по основу дотичног кредита. Фактори који се односе на карактер и услуге пословања обухватају квалитативне показатеље зајмотражиоца кредита. Фактор колатерала представља секундарни извор отплате кредита, као и сигурност наплате кредита у случајевима неуредног измиривања обавеза дужника.

Фактори бонитета дужника могу се представити на следећи начин:

Слика 1. Фактори кредитне способности „5Ц“

Капацитет зајмотражиоца кредита представља његову финансијску снагу и моћ за поврат кредита о року његовог доспећа. Финансијска снага се темељи на анализи садашње и будуће профитабилности зајмотражиоца хипотекарног кредита.

Капитал зајмотражиоца кредита представља нето имовину, односно разлику између његове укупне имовине и обавеза. Анализа капитала се односи на: (1) висину капитала, (2) структуру капитала, (3) стопу добити на капитал, (4) вредност акција и сл. Капитал корисника кредита обухвата:

1. основни капитал (акцијски капитал, државни капитал, задружни капитал, улоге трећих лица, уделе друштва са ограниченом одговорношћу и сл.),
2. уписани неуплаћени капитал,
3. емисиону премију,
4. законске и статутарне резерве,
5. ревалоризационе резерве,
6. нераспоређени добитак (из ранијих година и из текуће године),
7. губитак до висине капитала (губитак из ранијих година и из текуће године).

Карактер зајмотражиоца кредита подразумева: интегритет, испуњење обећања, понашање у кризним ситуацијама и однос са пословним партнерима. Карактер представља "слику" коју о зајмотражиоцу кредита има његово уже и шире окружење. Карактер будућег дужника се мери преко (Sinkey J. Jr., 2000, str. 253):

1. карактеристика менаџера будућег дужника,
2. пословног искуства будућег дужника,
3. уредности измирења обавеза,
4. стања пословних књига будућег дужника.

Услови пословања (кондиционал) зајмотражиоца кредита представљају пословно окружење у коме послује будући дужник дотичне банке. С обзиром да су услови пословања коњуктурног карактера, на њих будући дужник не може утицати, па је зато неопходно исте препознати и избегавати у току пословања.

Обезбеђење кредита се односи на финансијске инструменте којима се обезбеђује банка у случају да корисник кредита исти не врати у року његовог доспећа. За колатерал се каже да представља секундарни извор отплате кредита и да се користи само под одређеним условима и то када је угрожена отплата кредита. За банку је важно да треба да води рачуна о примарним изворима отплате хипотекарног кредита. Колатерал као секундарни извор отплате кредита не треба да буде основа због које се одобрава кредит. Треба истаћи чињеницу, да инструменти обезбеђења често имају значајну улогу као психолошки елеменат процеса одобравања хипотекарног кредита.

2. Интерни рејтинг клијената банке

Стандардима Базела II је дефинисано да банке треба да изграде сопствене моделе (ИРБ) којима ће се мерити кредитни ризик сваког клијента и ризик пласмана банке. Овакав приступ мерењу кредитног ризика уведен је с намером да би банке и даље улагале у интерне системе управљања кредитним ризиком. Модел је преузет из праксе великих интернационалних банака. Интерни систем се примењује како би се на финансијском тржишту побољшале конкурентске позиције. Применом ИРБ приступа одређују се кључне карактеристике дужниковог бонитета и то при одређивању потребне висине капиталног захтева. Управо због тога је присутна значајна разлика у односу на стандардизовани приступ код кога параметре ризичности за утврђивање капиталних захтева дефинише држава као регулатор.

Интерни систем рангирања (ИРБ) полази од чињенице да банка разврстава своја потраживања у сродне групе према њиховим заједничким карактеристикама ризичности. Клијенти се могу сврстати као:

1. предузећа (компаније),
2. предузетници и пољопривредници,
3. државне институције,
4. финансијске институције,
5. становништво,
6. инвестициони инвеститори.

Напред наведене групе потраживања могу се даље делити на подгрупе, посебно код предузећа и становништва. Предузећа се могу груписати према величини: на мала, средња и велика предузећа. За сваку групу потраживања неопходно је одредити следећа *три кључна елемента* (www.hnb.hr/supervizija/implementacija-dkz/basel2/h-rezultati-upitnika-o-novom-bazel-sporazumu.pdf):

1. Компоненте ризика (одређују се интерно или их одређује супервизор),
 - a) доказ да дужник неће уредно испунити своје обавезе (probability of default, PD),
 - b) губитак у тренутку настанка неуредности у извршавању обавеза (loss given default, LGD),
 - c) изложеност у тренутку настанка неуредности у извршавању обавеза (exposure at default, EAD)
 - d) ефективно доспеће (effective maturity, M);
 - e) функцију пондера ризика која представља средство којим се

компоненте ризика за специфично потраживање трансформишу у пондерисану активу, а након тога се трансферишу у капиталне захтеве;

2. минималне захтеве који представљају минималне стандарде, које банка треба да испуни уколико жели да примењују ИРБ приступ.

Стандардима Базела II је омогућено да банке могу да изврше властиту процену кључних параметара ризика. Услов је да су задовољени строги квалитативни и квантитативни захтеви постављени у дотичном стандарду. У први план се ставља способност банке да рангира и квантификује ризик на конзистентан и поуздан начин. Карактеристично је да банка треба да има јединствен систем у процесу доношења пословних одлука.

С обзиром да је у пракси банака присутна разлика у методологији рангирања, затим у банкарским производима, неопходно је да банке прилагоде своје процедуре својим специфичностима. Треба истаћи, да Базелски стандарди не дефинишу техничке детаље управљања кредитним ризиком, већ то банка треба сама да чини. Обавеза је регулатора да развије детаљне процедуре којима ће осигурати адекватност система и контролу, тако да исте могу послужити као добра основа за примену ИРБ приступа.

Најважнији захтеви се односе на дизајн и структуру система рангирања, оперативно функционисање и квалитет података. Дизајн интерног система рејтинга представља главни елемент његове ефикасности. Дизајн треба да осигура квалитетну дистрибуцију изложености банке по различитим степенима ризика, без присуства превелике концентрације. Да би банка остварила тај циљ, неопходно је да има најмање осам ризичних група за распоређивање својих дужника.

Интерни систем рејтинга треба да представља интегрални део процеса управљања кредитним ризиком. Од банака се очекује да ИРБ приступ користе не само при доношењу одлуке о одобравању кредита, већ и при одређивању цене банкарских производа, одређивању резервација, обрачуна исправки вредности по методологији МРС-а и сл. За примену ИРБ-а важан је квалитет и расположивост података потребних за процене различитих компоненти ризика. Не треба испустити из вида чињеницу, да је сваки систем онолико добар колико су добри и квалитетни његови улазни подаци. Банке могу да користе податке из интерних или екстерних извора, под условом да су подаци релевантни за дотичну банку.

Домаће универзалне банке су у последњој деценији развиле различите системе за израчунавање интерног рејтинга. Овим моделима се врши квантифицирање утицаја различитих фактора и компоненти на кредитну способност и отплатни капацитет клијента чији је резултат оцена ликвидне способности дотичног клијента. На овај начин се кредитни ризик клијента исказује на јединствени начин у банци и пружа могућност лакшег праћења као и контроле клијената по различитим критеријумима. Оцена се исказује на више

начина, који банка прихвати и који је најпогоднији за њену употребу. Може бити исказан нумерички, словима или комбиновано (нпр. А, Б, Ц, Д, Е или 1, 2, 3, 4, 5, или слично). Оцена "А" или 1 приказује бонитетног клијента, Б или 2 бонитетног клијента са одређеним слабостима на које треба обратити пажњу, и тако редом по принципу опадања квалитета или пораста степена ризичности. Групе имају и своје подгрупе: 1+, 1-, 2++, 2- и сл. Развијенији систем интерних оцена омогућава прецизније мерење кредитног ризика, при чему свака оцена из подгрупе показује о каквом се дужнику ради.

Да би ИРБ систем пружио адекватну оцену клијента, на коју се банка може поуздати при одобравању кредита, у ИРБ систему је неопходно дефинисати све факторе који утичу на кредитну способност дужника. Неопходно је сваком фактору доделити праву "улогу", одредити "тежину" у укупном рејтингу. Треба истаћи, да сви фактори немају исти значај при утврђивању кредитне способности клијента банке. *Рејтинг скала* треба да обухвати:

1. категорије ризика (најчешће су то од 5 до 8 категорија) и
2. подкатегорије ризика (у зависности од потреба хипотекарне банке).

Свака рејтинг категорија треба да припада одређеном нивоу ризика и има дефинисан ризични профил који описује клијента банке. Рејтинг скала треба да имплементира јединствене рејтинг мере у оквиру банке (банкарске групације) и да пружа могућност диференцијације појединачних категорија рејтинга.

Табела 1. Могућа рејтинг скала банке

Категорија	Подкатегија		Опис подкатегије	Опис категорије
1	1++	Веома добар	Има изузетну кредитну способност (финансијске обавезе могу бити измирене у било које време)	Низак ризик
	1+	Веома добар		
	1	Веома добар	Има веома добру кредитну способност (велика вероватноћа измирења финансијских обавеза)	
	1-	Добар	Има добру кредитну способност (финансијске обавезе могу бити измирене на време)	
	1--	Добар		
2	2++	Добар	Има добру кредитну способност (не очекују се сметње у измирењу обавеза на време)	Идентификован ризик
	2+	Добар		
	2	Задовољавајући	Има просечну кредитну способност (не очекују се веће сметње у измирењу обавеза на време)	
	2-	Задовољавајући	Има осредњу кредитну способност (тренутно погоршање неких финансијских параметара може негативно да утиче на способност финансирања обавеза)	
	2--	Задовољавајући		
3	3+	Испод стандарда	Има слабу кредитну способност (присутно погоршање у окружењу и погоршање финансијских параметара, што ће утицати на способност сервисирања обавеза)	Повишен ризик
	3	Испод стандарда	Има веома слабу кредитну способност (делимични губици по кредиту или каматама треба да се узму у обзир у будућем временском периоду)	
	3-	Испод стандарда	Има велику вероватноћу за кашњење у измирењу обавеза	
4	4+	Сумњив	Има неприхватљиву кредитну способност	Висок ризик
	4	Сумњив		
	4-	Сумњив		
5	5	Лош	Има неприхватљиву кредитну способност	Висок ризик

Извор: Вуњак Н., Турчић У., Ковачевић Љ., 2011, стр.236

3. Модели интерног рејтинга хипотекарне банке

Свака банка може да развија и користи властите моделе интерног рејтинга. Модели интерног рејтинга се између банака разликују и то по разним основама. Досадашња истраживања у банкарској пракси показују да су форме система интерног рејтинга и апликативна решења специфична за сваку банку, (банкарску групацију). Група показатеља која детерминише коначан рејтинг клијента банке се такође разликује по појединим банкама. Треба напоменути, да су основни показатељи кредитне способности саставни део сваког система интерног рејтинга. Такође, треба истаћи да утицај сваког појединачног показатеља (пондера) нема исту вредност и исту тежину у различитим моделима, већ то представља одлука сваке хипотекарне банке заснована на релевантним истраживањима и статистици, као и на интерним проценама и анализама.

У зависности од тога каква је врста модела интерног рејтинга, могуће је правити разлику између скоринг оцене (сцоре) и оцене рејтинга. *Скоринг модел* обухвата вредновање квантитативних, а само у неким моделима квалитативних показатеља банкарског дужника. Њиховим рангирањем се добија скоринг оцена која показује степен ризика који носи дотични клијент банке. Скоринг оцена представља меру квалитета клијента, односно показатељ његове финансијске снаге и финансијске моћи. *Оцена рејтинга* обухвата скоринг оцену и корективне елементе. Корективни елементи су обично различити, што зависи од самог модела интерног рејтинга банке. Најчешће се узимају дани као корективни фактори кашњења клијента при измирењу обавеза, блокаде рачуна у банкама преко одређеног броја дана и сл. Досадашња банкарска пракса познаје неколико *врста модела интерног рејтинга* (Базелски одбор за надзор банака-Међународни споразум о мерењу капитала и стандардима капитала- ревидирани оквир (превод "Протеџон"), 2004.):

1. чисти рејтинг,
2. комбиновани рејтинг,
3. кориговани рејтинг,
4. вишеструки рејтинг.

Чисти или строги рејтинг клијента одређује банка на основу квантитативних показатеља, односно на основу података из финансијских извештаја. Дакле, у систем интерног рејтинга уносе се подаци из биланса стања и биланса успеха банке за најмање три задња обрачунска периода дотичног клијента. Моделом се израчунава вредност дефинисаних показатеља. Након тога се вредност пондерише и трансформише одређеним математичким формулама у коначну оцену интерног рејтинга клијента дотичне банке. Овакав рејтинг се назива строгим рејтингом, јер на коначну оцену утичу само подаци из финансијских извештаја. У овом случају нема могућности "поправљања" рејтинга одређеним квалитативним информацијама. Главна предност овог модела

се налази у чињеници објективности и стандардизације начина вредновања клијената без утицаја субјективних процена кредитне администрације. Предност се огледа и у томе што се рејтинг дефинише у првом кварталу за клијенте банке и важи за целу пословну годину. Основни недостатак рејтинга налази се у чињеници, да на интерни рејтинг нема утицаја карактер клијента као један од најважнијих фактора кредитне способности. Елиминисан је утицај услова пословања на финансијском тржишту, карактер делатности и остали квалитативни фактори који се односе на кредитну анализу.

Комбиновани рејтинг клијента полази од интерног рејтинга на основу квантитативних и квалитативних показатеља клијента банке. Квантитативни показатељи почивају на информацијама из биланса стања и биланса успеха банке. Квалитативни показатељи се добијају из различитих извора као што су интервју са клијентом, посета медија клијенту, екстерних агенција и других екстерних извора, као и интерне базе података банке и историје пословања банке са клијентом. Када се користи комбиновани рејтинг у банкама тада се ова врста модела разликује по утицају, односно пондеру квантитативне компоненте на интерни рејтинг и утицају квалитативне компоненте на интерни рејтинг банке. Различите банке користе различите групе показатеља. Код већине модела је заједничко, да пружају већи значај квантитативних компонената у односу на квалитативне компоненте. Треба напоменути, да овај однос зависи у првом реду од величине клијента банке.

Кориговани рејтинг клијента представља један од два претходно наведена модела. Оцена интерног рејтинга се коригује одређеним елементима. У првом делу рејтинга процедура рада је иста као код чистог модела или комбинованог модела. Прво се у моделу уради скоринг клијента, како би се добила одговарајућа иницијална оцена интерног рејтинга. У другом делу рејтинга се тако добијена оцена ставља под утицај корективних фактора. Корективни фактори су често упозоравајући, са одређеном границом утицаја на иницијални рејтинг. Они могу да имају могућност погоршања рејтинга за једну поткатегорију или једну категорију у односу на иницијално израчунати рејтинг. Исто тако, они могу имати и обавезујући утицај по систему дефолта.

Уколико су дани кашњења клијента у измирењу обавеза корективни фактор и ако је "з" интервал од 60 до 90 дана кашњења, тада је предвиђени интерни рејтинг "слаб". Без обзира што иницијална оцена рејтинга износи "добар", и коначан рејтинг ће бити "слаб". Најчешће су коришћени корективни фактори како што су: дани кашњења, блокаде рачуна клијента у банкама и то у задњих неколико месеци, покретање стечаја или ликвидација клијента. Предност овог модела се односи на свеобухватност и прецизније одређивање оцене интерног рејтинга. Основни недостатак модела се односи на компликованији процес скоринга и потребу учесталије израде интерног рејтинга (израду на месечном нивоу).

Вишеструки рејтинг полази од израде рејтинга клијента, рејтинга колатерала и рејтинга кредитног захтева. Посебно се ради рејтинг клијента и то на један од напред наведених начина. У таквим случајевима може да буде чист (строги) рејтинг, комбиновани рејтинг или кориговани рејтинг. Оно што је карактеристично код овог модела јесте, израчунавање рејтинга колатерала. У таквим случајевима се посматра квалитет колатерала и вредност колатерала. Под квалитетом колатерала се подразумева утрживост и брзина претварања колатерала у готовину приликом евентуалне продаје колатерала. На основу тога се дефинишу *групе колатерала по квалитету*, и то (Reed E., Gill E., 2001, str. 234.):

1. првокласни колатерал (новчани депозити, племенити метали, гаранције првокласних банака и компанија, гаранције влада земаља зоне "А" и сл.),
2. залога на непокретним стварима,
3. залога на покретним стварима,
4. јемства,
5. цесије и асигнације.

У таквим условима у свакој групи се додељује одређени пондер признавања вредности (депозит има пондер 100%, хипотека на стамбени објекат може да има пондер 75% и сл.). Вредност колатерала се може исказати као апсолутни новчани износ тог колатерала (износ депозита, процењена вредност имовине, тржишна вредност акција и сл.). Пондерисањем вредности колатерала добија се укупна призната вредност за банку. Покривеност кредита колатералом се добија одузимањем износа траженог кредита од признате вредности колатерала. Уколико има више врста колатерала по једном кредитном захтеву, тада се сабирају пондерисане вредности да би се добила укупна призната вредност колатерала.

Рејтинг кредитног захтева се добија применом рејтинга клијента и рејтинга колатерала. Уколико је рејтинг клијента бољи, и покривеност колатералом већа, утолико је и рејтинг захтева бољи. Укрштањем рејтинга клијента и рејтинга колатерала, путем одређених математичких формула, добија се рејтинг захтева који има аутоматски резултат у облику одобравања или одбијања дотичног захтева. Највећи недостатак овог модела се односи на компликовану примену и време потребно за израду рејтинга, јер исти треба да се ради за сваки појединачни кредитни захтев.

Полазећи од напред изнетог може се извести закључак, да модели интерног рејтинга представљају само помоћно средство при процени бонитета клијента код одобравања кредита у банкама. Модели интерног рејтинга без разлике колико су добро дефинисани и апликативно постављени могу да пруже поуздане оцене бонитета клијената и не могу да замене знање, искуство и стручност кредитних аналитичара и чланова кредитног одбора банке. Модели не могу бити толико свеобухватни да анализирају све параметре клијента банке.

4. Стратегија препознавања и наплате проблематичних кредита банке

Управљање проблематичним кредитима представља посебан изазов за менаџере банке. Није исто да ли ће банка класификовати своје кредите у категорију: "А" (добра актива), "Б" (актива са посебном напоменом), "В" (подстандардна актива), "Г" (сумњива актива), "Д" (губитак банке). Преласком из категорије у категорију (из "А" у "Б", "В" у "Г" итд.) повећава се проценат резервисања средстава за ненаплативе кредите. Зато је за банку најповољнија ситуација да унапред предвиди проблеме у вези са наплатом потраживања, како би на време предузела мере ради побољшања степена наплативости кредита. Од посебне је важности за менаџмент банке да на време препозна упозорења да ће одређени кредити бити проблематични са аспекта њихове наплативости. Практична искуства из банкарске праксе су показала да је рано препознавање проблематичних кредита утицало на присуство незнатног ризика у пословању банака.

Важан фактор представљају екстерни фактори у пословању банака, као и фактори изазивања ризичних кредита у банци. *Екстерни фактори* се односе на:

1. окружење у којем послује банка (присуство повећаних трошкова, повећаних каматних стопа, повећани девизни курс и сл.),
2. делатност којом послује банка (аграр, индустрија, трговина, туризам и сл.),
3. конкурентска позиција клијента банке.

Наведене факторе је изузетно тешко контролисати и изузетно је тешко на њих утицати. Дobar клијент менаџер банке може ове факторе на време препознати и ублажити утицај њиховог негативног дејства. *Клијент менаџер банке* треба посебно да обрати пажњу на:

1. пословни однос корисника кредита и банке (свако упозорење корисника кредита са проблемима наплате кредита директно утиче на мањи обим сарадње са банком, што је уочљиво у кашњењу достављања документације, финансијских извештаја и сл.),
2. пословни однос корисника кредита и других његових пословних партнера (слаб пословни однос утиче на повећано потраживање и повећане обавезе, неисплаћене зараде запосленима, неисплаћене порезе и неизмирене обавезе према банкама),
3. стручности менаџмента корисника кредита, јер ће исто утицати на превелико задуживање, на одсуство дугорочне стратегије, конфликт између менаџера и одлазак из банке стручних кадрова,
4. финансијске извештаје корисника кредита, јер исто утиче на смањење свих финансијских показатеља и "лоше" ревизорске извештаје,

- интерне знаке упозорења, што се уочава кроз смањење продаје, нижу профитну маржу, висок ниво залиха, велика инвестициона улагања и сл.

Када кредитни менаџер банке уочи да је дошло до промена у понашању његовог клијента, у обавези је да *предузме следеће мере*:

- да изврши проверу кредитне документације корисника кредита,
- да успостави комуникацију са корисником кредита и његовим јемцем,
- да предложи измену класификације кредита (уколико је присутан велики број дана кашњења у измирењу кредитних обавеза).

Након провере напред наведених активности, клијент менаџер банке је у обавези да састави извештај о одобреном кредиту и да упозна надлежни руководни орган о потенцијалним проблемима наплате и могућим решењима истог. Управо ова активност представља први "корак" у решавању спорног кредита у раној фази његовог кашњења. Први "корак" најчешће обухвата период од 5 дана након неизвршене уплате дотичне обавезе.

Клијент менаџер у *првом "кораку"*:

- треба да утврди стварне разлоге због којих клијент није уплатио рату кредита,
- треба да мотивише клијента да изврши уплату рате кредита (наводећи предности уколико се са његове стране уредно извршавају кредитне уплате),
- треба да постигне договор о плаћању пропуштене рате кредита (у што краћем временском периоду),
- треба да изврши процену могућности плаћања рата кредита у будућем временском периоду,
- треба да информише непосредног руководиоца службе у банци о предузетим активностима.

Клијент менаџер у *другом "кораку"* предузима мере, ако се касни од 5 до 15 дана у измирењу обавеза:

- треба да достави писмену опомену кориснику кредита (дужнику и јемцу кредита),
- треба да упути усмену опомену преко телефона кориснику кредита (паралелно са писменом опоменом),
- треба да предложи модалитете плаћања рата кредита (уз одређене подстицаје као што су: смањење камата и дужи период отплате кредита),
- треба да обавести гаранта (јемца) и објави име клијента на листи кашњења при измирењу кредитних обавеза (листа се води код централне банке).

Клијент менаџер у *трећем "кораку"* предузима мере, ако се касни од 15 до 30 дана у измирењу обавеза:

1. треба да достави другу писмену опомену кориснику кредита,
2. треба да изврши блокаду рачуна кориснику кредита,
3. треба да изврши наплату из наменски ороченог депозита и осталих инструмената обезбеђења,
4. треба да изврши посету дужнику (кориснику кредита).

Клијент менаџер ће у *четвртом "кораку"* предузети мере ако се касни од 31 до 60 дана у измирењу обавеза :

1. треба да упути дужнику и гаранту (јемцу) опомену пред тужбу,
2. треба да активира административну забрану гаранту (јемцу),
3. треба да изврши блокаду рачуна гаранта (у свим банкама),
4. треба да теренски посети дужника и јемца (уз инсистирање да се посета заврши на конкретном договору),
5. треба да евидентира хронологију наплате доспелог потраживања.

Клијент менаџер ће у *петом "кораку"* предузети мере, ако се касни од 61 до 90 дана у измирењу обавеза:

1. треба да пошаље обавештење о раскиду уговора (и кориснику и гаранту кредита),
2. треба да изврши блокаду рачуна и корисника и гаранта (при томе је неопходно да остави једну непопуњену меницу ради покретања судског поступка).

Клијент менаџер има обавезу да сва *кашњења дужа од 60 дана* попише на "watch листу" где се наводе све предузете мере наплате и постигнути резултати наплате на основу напред предузетих мера. Клијент менаџер је у обавези да у "watch листи" наведе и своје мишљење у вези са начином решавања кашњења у наплати кредита. Служба за ризике је у обавези да анализира "watch листу" и да изнесе свој став о потреби рекласификације клијената. Сви ненаплативи кредити који се налазе након класификације у категорији "В", "Г", "Д" преносе се у Одељење за реструктурирање (управљање спорним кредитима).

Након што се искористе све могућности наплате потраживања редовним путем, прослеђује се захтев *Правној служби банке* (задуженој за правно заступање банке) да покрене поступак: (1) принудне наплате потраживања, (2) ван судског поравнања. Пре наплате потраживања путем судског поступка важно је утврдити да не постоје реални услови да се наплата спроведе договорним путем. Без обзира на вредност колатерала, за банку није добро када се наплата продужава у дужем временском периоду. Генерално посматрано, покретање судског поступка треба избегавати, али исто тако не треба дозволити да банка

код клијента буде препозната као "мекана", односно "попустљива" банка. Пре доношења одлуке о покретању поступка принудном наплатом, неопходно је *Правној служби доставити*:

1. доказ о власништву (да је корисник кредита власник имовине),
2. доказ о могућности идентификовања предмета обезбеђења кредита (колатерал треба прецизно унети у регистар залог),
3. доказ о постојању утрживе вредности колатерала (извршити независну процену вредности колатерала пре покретања поступка принудне наплате),
4. доказ о процени вредности колатерала на тржишту (цену која продавац може да очекује на тржишту у "слободној продаји"),
5. доказ о процени вредности колатерала у условима принудне продаје (треба узети у обзир код процене да се поступак продаје врши преко поступка лицитације).

Досадашња банкарска пракса показује, да је најбржа реакција банака у случајевима када се колатерал налази у облику залиха или брзо утрживе опреме. Другачија је позиција са колатералом у облику непокретне имовине, с обзиром да се банка не може ослањати на процењену (књиговодствену) вредност, већ се ослања на цену који је купац спреман да плати. Наплата употребом менице представља први корак наплате спорног кредита. У таквим случајевима банка на основу поседовања менице врши блокаду свих рачуна дужника и жираната (уколико су дужници правна лица). Ако на рачуну клијената нема новчаних средстава, тада се у року од два радна дана (48 часова) покреће поступак протеста менице. Меница се може наплатити на више начина: (1) потпуном наплатом менице, (2) делимичном наплатом менице и (3) наплатом са рачуна банке.

Ако је у питању залога покретних ствари тада је неопходно извршити регистрацију предмета залог у централном регистру залог (приликом закључивања уговора о кредиту). Предмет залог може бити: (1) индивидуално одређена ствар (са том ствари залогодавац може слободно располагати), (2) право потраживања (уколико је исто документовано и пуноважно) и (3) посебан облик залог на хартије од вредности.

Хипотека на непокретности стиче се актом уписа повереничког права у јавне књиге, при чему оптерећена непокретност и даље остаје код дужника. Хипотека се обично уписује у теретни лист земљишних књига. Као предмет хипотеке може се појавити: (1) пословна имовина (пословни простор, земљиште, фабрике, магацин), (2) стамбени објекти (користе се као облик хипотеке код физичких лица).

Продаја некретнина може се реализовати преко:

1. аукције,
2. јавног прикупљања понуде,
3. непосредне погодбе.

Аукција представља продају која се извршава јавним надметањем купаца на основу понуђене цене. Организатор аукције може бити банка, треће лице овлашћено од стране банке или судски извршилац. Код поступка продаје путем јавног прикупљања понуде могу се поред почетне цене унапред дефинисати и други критеријуми за вредновање понуде потенцијалних купаца. Непосредна погодба односи се на продају колатерала путем директних преговора између банке и потенцијалног купца.

Закључак

За банку је карактеристично да је неопходно при разради ефикасне наплате "проблематичних" кредита, прикупити релевантне информације о кредитном дужнику и његовом пословању. Након анализе кредитног дужника, кредитни менаџери треба да констатују да је неопходно "проблематичне" кредите класификовати у ниже категорије ради њиховог свеобухватнијег решавања. Притом је неопходно извршити процену класификације извора отплате кредита, као и њихов утицај на потенцијални губитак дотичне банке. *Корективна стратегија* се најчешће односи на :

1. реализацију обезбеђења потраживања и ликвидацију кредитног дужника,
2. репрограмирање "проблематичног" кредита,
3. замену неотплаћеног кредита са учешћем у капиталу дужника.

Пре него што се менаџмент банке обрати суду ради заказивања лицитационе продаје предмета обезбеђења (хипотеке, ручне залогe и сл.), неопходно је проценити: шта се добија, а шта губи лицитационом продајом имовине дужника. То значи, да је неопходно да кредитни менаџери изврше тест примарне ликвидности свих примљених инструмената обезбеђења. Посебно је важно извршити процену: да ли ће се јавити заинтересовани купци на лицитационој продаји. Обично у оваквим случајевима банке прибављају мишљење судских вештака. Не треба изгубити из вида чињеницу да је ликвидација кредитног дужника принудним путем увек могућа. Због тога се лицитација и оставља као последња мера, коју може менаџер банке као поверилац да предузме.

Уколико банка након извршене анализе и кориговане пројекције тока готовине утврди да се корисник кредита налази у проблемима, тада обично предлаже репрограмирање "проблематичног" кредита. Репрограмирање "проблематичног" кредита може бити делимично или може бити у целини, може

имати одложено отплату главнице кредита, уз одложено плаћање камата под нижим каматним стопама. Репрограмирање кредита се може прихватити као реална опција, само под условом да менаџмент банке верује у дугорочну будућност корисника кредита (способност његовог менаџмента да превазиђе тренутне краткорочне проблеме). Менаџмент банке обично поступку репрограмирања кредита прилази у сарадњи са другим банкама, које имају потраживања од дотичног корисника кредита.

Последња опција наплате се може односити на замену неотплаћеног кредита, са учешћем у капиталу дужника. Ова опција се примењује само у случајевима када је банка убеђена да корисник кредита има пред собом дугорочну будућност. Замена неотплаћеног кредита учешћем у капиталу дужника полази од отписа целокупног или делимичног потраживања, на начин да се кредит замењује учешћем у капиталу корисника кредита. У сарадњи са менаџментом корисника кредита, менаџмент банке приступа анализи токова готовине и доноси процену: (1) који је део дуговања према банци реално одржив и (2) који део потраживања треба отписати. Иницијалне планове корективних мера обично предлажу кредитни менаџери, док предложена стратегију одобрава менаџмент банке, с обзиром да је менаџмент банке дао сагласност за пласман првобитног кредита.

Литература

- Базелски одбор за надзор банака- Међународни споразум о мерењу капитала и стандардима капитала- ревидирани оквир (превод "Протецон"), Загреб, 2004,
- Reed E., Gill E., (2001), Commercial Banking, Prentice- Hall, Englewood Cliffts, New Jersey,
- Sinkey J., (2000), Commercial Bank Financial Management in the Financial Services Industry, MacMillan Publishing Company, New York,
- Koch T., (2001), Bank Management, Chicago, The Dayden, Press,
- Вуњак Н., Ђурчић У., Ковачевић Љ., (2011), Стратегијски менаџмент у банкарству, Економски факултет Суботица, Пролетер -Бечеј, Интернационални Универзитет Травник,
- Вуњак Н., Ђурчић У., Ковачевић Љ., (2011), Корпоративно и инвестиционо банкарство, Економски факултет у Суботици, Пролетер -Бечеј, БЛЦ Бања Лука Цоллеге,
- Вуњак Н., (2013), Инвестиционо и хипотекарно банкарство, Економски факултет у Суботици, Пролетер- Бечеј,
- www.hnb.hr/supervizija/implementacija-dkz/basel2/h-rezultati-upitnika-o-novom-bazel-sporazumu.pdf. 2013.

Resume

It is necessary for a bank to gather relevant information about the borrower and its business while creating effective payment plan. After the analysis of the borrower, managers should state that it is necessary to classify the 'problematic' loans into lower categories. Also, it is required to do the evaluation of the loan payment sources classification, along with their impact on potential loss of the bank in question.